

2. Бабій М. Державно-конфесійні відносини в Україні: проблемні питання практичної реалізації. Релігія і церква в сучасних українських реаліях / М. Бабій // Українське релігієзнавство. — 2007. — № 44.
3. Свобода совісті та віросповідаль в контексті міжнародних й українських правових актів та релігійних документів (витяги) / упоряд., авт. передм. і прим. М. Ю. Бабій. — 2-ге вид., доопрац., допов. — К., 2006.
4. Религиоведение : учеб. пособие / П. К. Лобазов, А. Г. Баканурский, Э. И. Мартинюк [и др.] ; под ред. П. К. Лобазова. — О. : ВМВ, 2007.
5. Стоцкевич М. С. Свобода совести : учеб. пособие / М. С. Стоцкевич. — СПб. : Изд-во С.-Петербург. ун-та, 2006.
6. Lindholm Tore W., Cole Durham Jr., Bahia G. Tahzib-Lie (eds). Facilitating Freedom of Religion or Belief: A Deskbook, Koninklijke Brill NV. — Leiden, Netherlands : Martinus Nijhoff Publishers, 2004.
7. Іптровігпе М. Свобода релігій в Європі // Релігійна свобода: природа, правові і державні гарантії : наук. збірч. / за заг. ред. П. А. Колодного і В. Слесського. — К., 1999.

Анотація

Мартинюк Е. І., Нікітченко О. Е. Свобода совісті: герменевтичний аспект. — Стаття.

У статті йдеться про деякі аспекти герменевтичного витлумачення політико-правового змісту «свободи совісті». В умовах глобалізованого світу розуміння «свободи совісті» має довести, що без будь-якої експертизи людина може вільно формувати своє світобачення та діяти відповідно до картини світу, що склалася у неї особисто чи в об'єднанні за будь-якими переконаннями.

Ключові слова: свобода совісті, герменевтичний підхід, обмеження свободи совісті, права людини.

Summary

Martinyuk E.I., Nikitchenko O. E. Freedom of Conscience: Hermeneutical Aspect. — Article.

This article is dedicated for hermeneutical analyzing in some aspects of political and juridical explanation such phenomenon as «freedom of conscience». In the conditions of the globalizing world the understanding «freedom of conscience» must prove that without any examinations a man can freely form the attitude, and to operate accordingly the world picture which was folded for it personally, or in an association after any persuasions.

Keywords: freedom of conscience, hermeneutical approach, limits of freedom of conscience, human rights.

УДК 342.553:801.73

Н. В. Мішина

ГЕРМЕНЕВТИКА У ГАЛУЗІ КОНСТИТУЦІЙНОГО ПРАВА УКРАЇНИ (НА МАТЕРІАЛАХ ІНСТИТУТУ ОРГАНІВ САМООРГАНІЗАЦІЇ НАСЕЛЕННЯ)

Герменевтика, з'явившись завдяки інноваціям у філософії, на сучасному етапі використовується і іншими гуманітарними науками, в тому числі правознавством. Герменевтика (від грецького ερμηνευσις (hermeneutikos) — тлумачу) — мистецтво розуміння, осмислення [1, 43], вчення про інтерпретацію знаків і розуміння смислів у вигляді теорії мистецтва розуміння, певних правил (методів, технік) інтерпретації, мистецтва їх застосування, а також самого процесу тлумачення; організація, процес і результат такого правильного міркування,

© Н. В. Мішина, 2009

в якому актуалізуються різні інтерпретаційні методології, адекватні для розуміння того чи іншого тексту [2, 27–28]. Герменевтичні принципи і підходи гармонічно поєднуються з багатовіковими юридичними традиціями — адже історія тлумачення правових текстів бере свій початок щонайменше з часів ренесансу, відображуючись у численних школах (глосаторів, коментаторів (пост-глосаторів) тощо). Українські правознавці успішно використовують герменевтичні інструменти, приділяючи значну увагу дослідженням цієї проблематики, — у статті використано праці В. В. Дудченко, Ю. М. Оборотова, П. М. Рабіновича. Їхні рекомендації з методологічних питань застосовано до вирішення проблемних питань, що виникають у процесі створення і функціонування домових, квартальних, вуличних комітетів, дослідження діяльності яких проводили Ц. А. Ямпольська, К. К. Камілов, А. Є. Чігірь і інші.

Так Ю. М. Оборотов констатує, що образна, метафорична мова була історично первинною по відношенню до наукової термінології, і пропонує використовувати теорію метафори для належного розуміння правових текстів. На його думку, завдання герменевтичного тлумачення полягає в тому, щоб за одним смислом за допомогою метафор побачити інший, який народжується у процесі інтерпретації [3, 129]. Однак, як влучно зазначив П. М. Рабінович, «у законодавстві рівень інформативності словосполучень загального використання значно нижчий, ніж рівень інформативності термінологічних конструкцій» [4]. Прогалини, що виникають, заповнює Конституційний Суд, суди загальної юрисдикції та вчені у своїх доктринальних дослідженнях, використовуючи, в тому числі, герменевтичні методи. Але завданням вчених є і попередження появи багатозначних чи неоднозначних термінів у законодавстві, та, якщо це вже сталося, — виявлення їх з метою запропонувати можливі шляхи виправлення ситуації. Саме цьому питанню і присвячена ця стаття.

У статті з використанням теорії метафори розглядається термін «органи самоорганізації населення» (далі — органи СОН) у порівнянні із іншими термінами, які використовувалися або використовуються для найменування цих органів. Автор, розглянувши найменування, які існували на території УРСР і України для позначення органів СОН або їх аналогів з моменту їхнього виникнення, доводить, що найбільш точно характеризує домові, квартальні тощо комітети термін «органи територіальної самоорганізації населення», а не «органи самоорганізації населення». У першій частині статті аналізуються терміни «самодіяльність», «самоврядування» і «самоорганізація» з метою вибрати такий, який найкраще характеризуватиме домові, квартальні, вуличні тощо комітети. У другій частині проводиться порівняння терміна «органи територіальної самоорганізації громадян» із терміном, на який його було змінено законодавцем і який використовується на сучасному етапі — із терміном «органи самоорганізації населення». Остання частина статті містить висновки і перспективи подальших творчих розвідок.

Виникнення домових, вуличних, квартальних тощо комітетів датується початком ХХ століття. Протягом періоду свого існування на території УРСР і України у законодавстві вони іменувалися:

– органами громадської самодіяльності — у період 1950–1980-х років (до того часу аналоги сучасних органів СОН взагалі не мали узагальненої назви);

– органами територіального громадського самоврядування — варіант, який з'явився наприкінці 1980-х років, при проведенні демократичних перетворень, був використаний у Законі «Про місцеві ради народних депутатів Української РСР та місцеве самоврядування» [5] і досі використовується у законодавстві Російської Федерації;

– органами територіальної самоорганізації громадян — цей термін був використаний у Законі України «Про місцеві Ради народних депутатів та місцеве і регіональне самоврядування» [6] та у нормативних актах, які було прийнято на його основі (наприклад, у Положенні про загальні збори громадян за місцем проживання в Україні від 17 грудня 1993 року, яке і досі є чинним);

– органами самоорганізації населення — сучасний варіант назви домових, квартальних, вуличних тощо комітетів, який використаний у Конституції, у законах «Про місцеве самоврядування в Україні», «Про органи самоорганізації населення» та у більшості чинних нормативних актів.

Термін «самодіяльність» Ц. А. Ямпольська визначає так: «Самодіяльність обов'язково передбачає ініціативу, активність, певний ступінь самостійності у діях ... Слово це ... іноді означає непрофесійність, але не у значенні відсутності майстерності, а у значенні зайняття, яке не є основним для даної особи чи групи осіб» [7, 63]. А. Є. Чігірь пояснює дефініцію «самодіяльність» в контексті домових, вуличних і інших комітетів таким чином: «У широкому сенсі слова самодіяльними є усі громадські організації як самоврядні асоціації. Але з середини 50-х років до обігу увійшло більш вузьке поняття самодіяльності для визначення конкретних організаційних форм соціально-політичної активності має — форм громадської самодіяльності... У цьому розумінні самодіяльність означає не тільки самоврядність організації, її активність, творчий пошук, але й дещо інший порядок створення та формування громадських організацій» [8, 11].

Пояснення вчених є досить переконливими, і може здатися, що термін «самодіяльність» є прийнятним для використання і на сучасному етапі. Але, мінусів у такого рішення значно більше. По-перше, ще за часів перебування України у складі УРСР дослідники привертати увагу до того, що у доктринальній літературі «нерідко змішують органи громадської самодіяльності із творчими об'єднаннями типу художньої самодіяльності» [9, 20]. Так, К. К. Камілов відзначав, що «існує ще третє значення слова «самодіяльні» у сенсі «непрофесійні», такі, що мають відношення до сфери мистецтва» [8, 11], і очевидно саме тому відносив квартальні комітети у містах, селищах, селах разом із самодіяльними народними театрами до такого різновиду громадських організацій трудящих, як самодіяльні організації [10, 189–190]. По-друге, при використанні терміна «самодіяльність» для визначення органів СОН, ці органи будуть асоціюватися із колишніми домовими, вуличними і іншими комітетами часів СРСР. Але, таких асоціацій краще було б позбутися тому що, «незважаючи на наявність правових норм, що містили певні демократичні починання ... слід констатувати

ти, що вони (домові, вуличні тощо комітети часів СРСР. — Н. М.) у своїй діяльності не повною мірою відображали інтереси відповідних територіальних колективів, що призвело в підсумку до практичного затухання подібної громадської активності та дискредитації таких починань» [11, 176].

Отже, у порівнянні із терміном «самодіяльність» термін «самоорганізація» краще підкреслює природу органів СОН, тому що передбачає самостійну організацію своєї праці — тобто і ініціатива створення органу, і порядок його роботи, і строки його функціонування, — все залежить від відповідної ініціативи визначеного кола осіб. Що ж до «самодіяльності», то у цьому терміні акцент робиться саме на самостійної діяльності вже створеного органу (хоча прояви ініціативи у створенні та/або при створенні не виключаються).

У назві «органи територіального громадського самоврядування» найбільші зауваження викликає термін «громадське». Адже у назву органу фактично вноситься вказівка на природу цих органів (громадська). На користь того, що органи СОН мають громадську природу, свідчить правова позиція Конституційного Суду України, яка була висловлена в одному з його рішень від 2008 р. [12]. Однак такий погляд уявляється дискусійним, а отже, навряд чи варто використовувати прикметник «громадське», коли йдеться про органи СОН.

Не зовсім вдалими у назві «органи територіального громадського самоврядування» є і використання терміна «самоврядування». Адже відповідно до сучасних доктринальних концепцій, однією з умов становлення правової держави у країні є поділ публічної влади на публічну державну та публічну муніципальну (самовряду) владу. При цьому публічна державна влада здійснюється відповідними органами, які, як правило, належать до однієї з гілок державної влади згідно з вимогами концепції поділу її на законодавчу, виконавчу і судову. Муніципальну владу реалізують органи місцевого самоврядування. Виходячи з цього, на рівні адміністративно-територіальних одиниць будуть функціонувати як органи публічної державної влади (органи місцевого управління), так і органи публічної муніципальної влади (органи місцевого самоврядування). Відповідно до законодавства України, органи СОН входять до системи місцевого самоврядування, але не є органами місцевого самоврядування [13]. Отже, використання у назві органів СОН слова «самоврядування» вказуватиме на систему, до якої належать домові, вуличні тощо комітети, але вноситиме плутанину, бо полегшуватиме їхнє ототожнення із органами місцевого самоврядування. Крім того, використання назви «територіальне громадське самоврядування» буде характеризувати природу органів СОН як змішану (публічно-громадську), що, на думку автора, також не є вірним.

Таким чином, із термінів «самодіяльність», «самоврядування» та «самоорганізація» найбільш прийнятним є останній. Термін «самоорганізація» має «публічно-нейтральний» характер. Крім того, він певною мірою асоціюється (але не ототожнюється!) із самоврядуванням. Так, М. В. Цвік зазначає, що «самоврядування є проявом притаманних будь-якому суспільному ладу потреб людей у самоорганізації» [14, 4]. О. В. Батанов пише: «Ідея демократії та самоврядування народилася, розвивалася протягом світової історії та значною мірою

реалізовувалася саме на місцевому рівні. Самоорганізація населення для вирішення власних проблем — взагалі ключове питання демократії» [15, 249].

В законодавстві України, коли йдеться про вуличні, квартальні тощо комітети, термін «самоорганізація» використовується у двох варіантах: «органи територіальної самоорганізації громадян» (у нормативних актах, прийнятих до 1996 року) і «органи самоорганізації населення».

Термін «орган самоорганізації населення» уявляється більш коректним тому, що, на відміну від терміну «органи територіальної самоорганізації громадян», у ньому коло осіб, які мають право брати участь у діяльності домових, вуличних тощо комітетів не обмежується лише громадянами України. Адже населення — це люди, «які проживають в якомусь одному місці» [16, 579]. Закон України «Про органи самоорганізації населення» передбачає, що «обирати та бути обраними до органу самоорганізації населення в порядку, визначеному цим Законом, можуть жителі, які на законних підставах проживають на відповідній території», і забороняє будь-які обмеження права жителів, які проживають на відповідній території, на участь у відповідному органі самоорганізації населення залежно від їх раси, кольору шкіри, політичних, релігійних та інших переконань, статі, етнічного та соціального походження, майнового стану, мовних або інших ознак [17].

З іншого боку, Великий тлумачний словник сучасної української мови визначає самоорганізацію як: 1) самостійну організацію своєї роботи, поведінки; 2) процес, у перебігу якого створюється, відтворюється або вдосконалюється організація складної динамічної системи [16, 1100]. Виходячи з цього, самоорганізація населення — це самостійна організація своєї роботи, поведінки людьми (фізичними особами), які проживають в якомусь одному місці. Отже, термін «орган самоорганізації населення» несе саме таке смислове навантаження. Однак дослідники розрізняють самоорганізацію населення за інтересами («співтовариства інтересів») та самоорганізацію населення за місцем проживання («співтовариства місця») [18, 22]. Більш детальною є пропозиція А. Є. Балобанова, на думку якого, є доцільним виділяти різні за природою види самоорганізації населення у відповідності до типів груп осіб, які її здійснюють:

- територіальне (сусідське) самоврядування, яке базується на спільності міста проживання — будинок, квартал тощо;
- соціально-групове самоврядування, яке базується на постійній чи тривалій належності до однієї соціальної групи (етнічної, релігійної, вікової тощо);
- самоврядування професійних співтовариств, яке базується на належності до однієї професії;
- громадянське самоврядування в рамках асоціацій громадян, які об'єднуються для вирішення проблем, які мають загальноміське (загальнодержавне) значення [19].

Може здатися, що А. Є. Балобанов дійсно поглибив просту, на перший погляд, класифікацію видів самоорганізації населення (за інтересами та за місцем проживання), додатково виділивши самоорганізацію представників однієї професії, а також однакової етнічної, релігійної, вікової належності, що збагачує

можливості дослідників. Проте, обидві додані групи є лише різновидами самоорганізації за інтересами: навряд чи такі об'єднання виникли б, якщо у їхніх учасників не було б спільних потреб, проблем, а отже — спільних інтересів.

Таким чином, самоорганізація населення — це самостійна організація своєї роботи, поведінки фізичними особами, які проживають в якомусь одному місці, для задоволення своїх політичних, етнічних, професійних, релігійних та інших потреб. Самоорганізація населення включає в себе самоорганізацію населення за інтересами і самоорганізацію населення за місцем проживання (територіальну самоорганізацію населення) — це самостійна організація своєї роботи, поведінки фізичними особами для задоволення своїх потреб, що виникають внаслідок проживання в межах населеного пункту. Отже, термін «органи самоорганізації населення» є менш точним (більш широким), ніж термін «органи територіальної самоорганізації громадян», бо останній містить вказівку на вид самоорганізації населення, яка реалізується в процесі створення та функціонування домових, квартальних тощо комітетів. Таким чином, найбільш повно сутність цих комітетів відображував би термін «органи територіальної самоорганізації населення».

Висновок. На сучасному етапі для іменування домових, вуличних тощо комітетів використовується термін «органи самоорганізації населення», хоча більш точним уявляється термін «органи територіальної самоорганізації населення», який би вказував не тільки на те, що здійснюється самоорганізація, але й на її вид. Враховуючи те, що у більшості нормативно-правових актів та у доктринальній літературі вживається саме термін «органи самоорганізації населення» і те, що зміна назви «органи самоорганізації населення» законодавцем поки що не передбачається, уявляється доцільним уніфікувати термінологію в усіх нормативно-правових актах, ввести однаковість найменування органів СОН. Перспективи подальших досліджень у цьому напрямку вбачаються у необхідності уточнити та уніфікувати нормативні визначення органів СОН у Законі України від 21 травня 1997 року «Про місцеве самоврядування в Україні» та у Законі України від 11 липня 2001 року «Про органи самоорганізації населення».

Література

1. Дудчепко В. В. Герменевтика права як проблема (методологічний аспект) / В. В. Дудчепко // Актуальні проблеми політики : зб. наук. пр. — 2003. — Вип. 17. — С. 42–50.
2. Квіт С. М. Герменевтика : [навч. посіб.] / С. М. Квіт — К. : Вид. дім «Кисво-Могилянська академія», 2005. — 42 с.
3. Оборотов Ю. М. Герменевтика й метафора у правознавстві / Ю. М. Оборотов // Наукові записки МГУ. — 2004. — № 1. — С. 126–131.
4. Рабинович П. М. Проблемы понимания в правовом регулировании / П. М. Рабинович // Правоведение. — 1988. — № 5. — С. 21–27.
5. Про місцеві ради народних депутатів Української РСР та місцеве самоврядування : Закон УРСР від 7 груд. 1990 р. // Відомості Верховної Ради УРСР. — 1991. — № 2. — Ст. 5.
6. Про місцеві Ради народних депутатів та місцеве і регіональне самоврядування : Закон УРСР від 26 берез. 1992 р. // Відомості Верховної Ради УРСР. — 1992. — № 28. — Ст. 387.
7. Ямпольская Ц. А. Органы общественной самодеятельности среди других форм общественной активности граждан (задачи исследования и подход к их решению) / Ц. А. Ямпольская //

- Общественные организации и органы общественной самодеятельности в СССР. — М.: Ин-т государства и права АП СССР, 1985. — С. 57–76.
8. Чигирь А. Е. Общественные самодеятельные организации трудящихся и развитие социалистической демократии / А. Е. Чигирь. — Минск: Наука и техника, 1975. — 192 с.
 9. Ямпольская Ц. А. Органы общественной самодеятельности как форма общественной активности граждан (задачи исследования, подход к их решению) / Ц. А. Ямпольская // Советское государство и право. — 1983. — № 12. — С. 19–27.
 10. Камиллов К. К. Участие народных масс в управлении советским государством / К. К. Камиллов. — Ташкент: Наука, 1965. — 198 с.
 11. Орловський О. С. Органи самоорганізації населення на території колишнього СРСР / О. С. Орловський // Вісник Одеського інституту внутрішніх справ. — 2000. — № 3. — С. 171–177.
 12. Рішення Конституційного Суду України від 10 січня 2008 року у справі за конституційним поданням 51 народного депутата України щодо відповідності Конституції України (конституційності) положень абзаців сьомого, одинадцятого статті 2, статті 3, пункту 9 статті 4 та розділу VIII «Третейське самоврядування» Закону України «Про третейські суди» (справа про запитання третейського суду) // Офіційний вісник України. — 2008. — № 28. — Ст. 903.
 13. Про місцеве самоврядування в Україні: Закон України від 21 трав. 1997 р. // Відомості Верховної Ради України. — 1997. — № 24. — Ст. 170.
 14. Цвик М. В. Социалистическая демократия и самоуправление / М. В. Цвик // Советское государство и право. — 1985. — № 4. — С. 3–11.
 15. Батапов О. В. Місце самоврядування як категорія сучасного конституціоналізму / О. В. Батапов // Актуальні проблеми конституційного права та державотворення: зб. наук. пр. / за заг. ред. В. М. Олуйка. — Хмельницький: Вид-во Хмельниц. ун-ту упр. та права, 2008. — С. 249–254.
 16. Великий тлумачний словник сучасної української мови / уклад. і голов. ред. Б. Т. Бусел. — К.; Ірпінь: ВТФ «Перун», 2004. — 1440 с.
 17. Про органи самоорганізації населення: Закон України від 11 лип. 2001 р. // Відомості Верховної Ради України. — 2001. — № 48. — Ст. 254.
 18. Гришкин Ю. Где пачинается «тихая революция»? / Ю. Гришкин // Муниципальная власть. — 2001. — № 2. — С. 20–22.
 19. Балобанов А. Е. Местные сообщества в местном самоуправлении как образовательная задача [Электронный ресурс] / А. Е. Балобанов. — Режим доступа: http://locgov.mpsf.org/bible_attachments/html/ed2/IZD_TXT/izd22/main.html.

Анотація

Мішина Н. В. Герменевтика у галузі конституційного права України (на матеріалах інституту органів самоорганізації населення). — Стаття.

У статті з використанням теорії метафори розглядається термін «органи самоорганізації населення» у порівнянні з останніми термінами, які використовуються або використовувалися на території УРСР і України для найменування цих органів. Порівнюючи поняття «самодіяльність», «самоорганізація» і «самоврядність», а також назви «органи територіальної самоорганізації громадян» і «органи самоорганізації населення», автор доводить, що домові, вуличні і тому подібні комітети найточніше характеризують не назва «органи самоорганізації населення», а термін «органи територіальної самоорганізації населення».

Ключові слова: герменевтика, конституційне право України, органи самоорганізації населення, органи територіальної самоорганізації громадян.

Summary

Mishyna N. V. Hermeneutics in the Constitutional Law of Ukraine (on the Materials of the Institution of the Citizens' Self-organization Bodies). — Article.

The article is dedicated to the analysis of the correct content of the term «bodies of citizens' self-organization». This term is often used in the doctrinal literature and in the Laws of Ukraine in the context of street, block and other committees. After making the analysis of the terms «self-government», «amateur activity», «self-organization» and some others, author proposes to use for the citizens' self-organization bodies the term «citizens' territorial self-organization bodies».

Keywords: hermeneutics, Constitutional Law of Ukraine, citizens' self-organization bodies citizens', territorial self-organization bodies.